

קידושין כט

משה שווערד

1. פני יהושע מסכת קידושין דף כט עמוד א

משנה כל מצות הבן על האב כו'. ויש לתמוה מאי ענין משנה זו במכילתין. [1] ולפום ריהטא היה נראה משום דבכלל מצות בן על האב הוא להשיאו אשה וקתני דנשים פטורות וכן מצאתי בחידושי הריטב"א ז"ל. [2] ועוד נראה דרבינו הקדוש לאחר שסידר כל קניינין שבעולם במה נקניין ושיש חילוק בכמה דברים בין קניין האיש לקנייני האשה כגון האי דריש מכילתין ובין עבד לאמה וכל זה בקנייני העולם הזה חזר לפרש קניין העולם האמיתי דלעולם הבא שאינו נקנה בשום דבר מהקניינים הקודמין שקוניין קנייני העוה"ז אלא בשכר קיום המצות כדאיתא במשנה דסוף פירקין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ונוחל הארץ והיינו עוה"ב ולפי שאינו דומה מצווה ועושה משום הכי הקדים מצוה הנוהגת בזכרים ולא בנקיבות ומה שנוהג בשניהם ומה שנוהג בארץ ולא בחו"ל עד סוף הפרק, כן נראה לי:

2. המקנה מסכת קידושין דף כט עמוד א

מתני' כל מצות הבן וכו'. נראה דהא דסידר רבי דיני מצוות בכאן בתר דחשיב כל ענייני קניינים, [3] משום דאיתא בפ"ו דאבות חמשה קניינים קנה הקב"ה בעולמו וכו' לכן אחר שחשב התנא קניינים דהדיט וסיים באמירתו לגבוה כמסירתו להדיט מסיים נמי בקנייני השי"ת בעולמו. ויש לומר דהני ה' דברים דחשיב לקמן גבי מצות האב על הבן הם כנגד החמשה קניינים דחשיב שם באבות. דלמולו הוא להכניסו בברית של אברהם אבינו והוא כנגד מה שאמרו שם אברהם קניין אחד. ולפדותו הוא כנגד מה שאמרו שם ישראל קניין אחד שקנה אותם ע"י שפדה אותם מעבדות מצרים כדכתיב עד יעבור עם זו קנית וכתוב כי לי כל בכור וגו' ביום הכותי כל וגו', ובעבור זה נצטוו בקידוש בכורות. וללמדו תורה הוא נגד מה שאמרו שם תורה קניין אחד. ולהשיאו אשה הוא נגד מה שאמרו שם בהמ"ק קניין אחד. כידוע שבמתן תורה נמשלו ישראל לארוסה ובבנין בית המקדש נמשלו לנשואה כדאיתא במדרש, ועוד אמרו שנקרא בית המקדש מטתו שלשלמה משום שהוא פרי' ורבי' של ישראל. וללמדו אומנות דהיינו להמציא לו מקום לפרנסו הוא ענין מה שאמרו שם שמים וארץ קניין אחד וכשאחז"ל שבתחילת בריאת שמים וארץ הכין מזונותיו של אדם. ואח"כ ברא את האדם וק"ל.

3. ספר שערים מצויינים בהלכה

<p>ששאלת הטעם למה נשים חייבות בקרבן פסח [עי' ברמב"ם ק"פ פ"א ה"א], הא הוה מ"ע שהומ"ג, נראה משום דמפורש על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, וגם הן היו כאותו הנס, אי נמי כיון שהם חייבות במצה משום טעמא דכל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום ואכול מצה [עי' במס' פסחים מג:], א"כ מה"ט נמי נתחייבו בפסח דכתיב (בהעלותך ט-יא) "על מצות ומרורים יאכלוהו". וע"ע בדברינו לקמן (טו. ד"ה נילף ט"ד).</p>	<p>✓✓ וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. כתב בתשו' התשב"ץ (ח"א סי' ג) מה</p>
---	--

4. תשובות הגאונים - מוסאפיה (ליק) סימן קכ

כתב רבנו סעדיה גאון ז"ל שלשים מצות הן שהאנשים חייבים והנשים פטורות ולא פירש אותן. והרב ר' יצחק בן גיאת כתב פירושו ואלו הן. מילה. והראיה. ויוצא צבא כל זכר. ושקלים כל העובר על הפקודים. פדיון בכור. ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע. והכהן שלא יטמא לקרובו בני אהרן ולא בנות אהרן. וחייב האב למול את בנו לפדותו וללמדו תורה אבל לא האם. סוכה. לולב. שופר. ציצית. ק"ש תפילין. ותלמוד תורה. פריה

ורביה. מורא אב ואם וכבוד אב ואם שכיון שנשאת רשות אחרים עליה. הקפת הראש. השחתת זקן. הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות והקבלות וההזאות נוהגות באנשים ולא בנשים. כל אלו שלשים מצות.

5. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד א

טז] והיכא דלא מהליה ב"ד מיחייב איהו למימהל נפשיה - המנ"ח [מצוה ב - ד] מסתפק האם חייב למול בנו רק כשבנו קטן אבל לאחר שגדל והתחייב למול עצמו נפקע החיוב של האב או דהמצוה על האב הוי לעולם. [וכן יש לדון לענין פדיון הבן עיין להלן אות כב]. ונ"מ מי יאמר ברכות המילה האב או הבן. וכן נ"מ אם האב והבן יודעים בעצמם למול מי קודם.

ואפשר לתלות הספק בחקירת האחרונים [עיין ברכ"ש סימן יח בשם הריב"ש הובא להלן אות כב] אם מה שהאב חייב למול בנו הוי מצות הבן שהוטלה על האב [עד שיגדל הבן], או דהוי מצוה דנפשיה [ולכן חייב גם לאחר שהבן התחייב].

המנ"ח מדייק מלשון החינוך [שם] שכתב מילת קטנים, משמע שהאב פטור במילת גדולים. וכן משמע מהרמב"ם [קרבן פסח ה - ה] שכתב מילת בניו הקטנים מעכבת האב מלאכול בפסח, משמע שהאב חייב למול רק את בניו הקטנים.

הקה"י [יבמות סימן מג - ב] דוחה שהאב דאין מילת בניו הגדולים מעכבת אביהם באכילת קרבן פסח, אפשר לומר הטעם משום שאינם טפלים לקרבן אביהם, וחייבים בקרבן פסח שלהם או דנמנים מדעתם על פסח אביהם, אבל קטנים טפלים ומחוברים שלא מדעתם לקרבן אביהם, ולכן נחשבים אגודים למצות פסח שלו ומעכבים האב מלאכול בפסח.

המנ"ח מקשה מאי שנא מפדיון הבן שהחינוך [הובא להלן אות כב] סובר שהאב חייב אף בבן גדול. ומתריך המנ"ח דהילפותא שהאב חייב למול בנו הוי מקרא דוימל אברהם את יצחק בנו, א"כ לא מצינו אלא שחייב בבנו קטן, אבל לענין פדיון הבן דקרא סתמא כתיב פדה תפדה משמע גם בבן גדול. ובסברא י"ל דבמילה מתחדש החיוב בכל רגע שהוא ערל ואינו מהול, ולכן כשיגדל הוי חיוב משום שכעת ברגע זה אינו מהול וחיוב זה חל עליו וכיון שחל חיוב עליו אין החיוב מתחדש על אביו, אבל פדיון הבן אין החיוב מתחדש בכל רגע משום שאינו פדוי, אלא הוי חיוב אחד לפדותו ביום ל', והראיה דאם מת בנו לאחר ל' נמי חייב האב לפדותו [וכשמת א"א שיחול חיוב חדש], ולכן כיון שהחיוב ביום ל' חל על האב, ממשיך החיוב לעולם ואין מה שיפקיע חיוב האב [משמרת חיים מילה אות ז].

6. תוספות מסכת קידושין דף כט עמוד א

אותו ולא אותה - וא"ת למ"ל קרא תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמא הוא שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות וי"ל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא ...

7. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד א

יז] תד"ה אותו וכו' וי"ל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא - התורא"ש מוסיף כמו לענין פדיון הבן שהוי זמנו ביום ל' וקרי ליה מ"ע שאין הזמן גרמא, משום שמיום ל' והלאה אין לה הפסק. המנ"ח [מצוה ב] מקשה דחיוב האב נפקע כשהבן יגדל [כמש"כ החינוך והרמב"ם הנ"ל אות טז] וא"כ מה כתבו התוס' דמיום ח' והלאה אין לה הפסק. ומזה מוכיח המנ"ח ששיטת תוס' שהחיוב על האב למול בנו ממשיך גם לאחר שהבן נעשה גדול. ולפ"ז יש ראיה מתורא"ש שחיוב האב בפדיון הבן הוי גם לאחר שהבן יגדל. ואפשר לדחות דלעולם האב נפטר לאחר שהבן גדל, אלא דאין זה נקרא זמן גרמא כיון שאותה מצוה עוברת לבן וממשיכה אצל הבן, דעיקר חיוב מילה הוי על הבן אלא שלפני שהבן גדל הטילה התורה מצות הבן על האב, ועכשיו שהבן גדל ממשיך החיוב בבן בעצמו.

8. תוספות מסכת קידושין דף כט עמוד א

אותו ולא אותה - ... וא"ת אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום כדאיתא בפרק הערל (יבמות דף עב, [1] וי"ל דאיתא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה.

9. תוספות מסכת מגילה דף כ עמוד א

דכתיב וביום השמיני ימול - קשיא דבפרק ר' אליעזר אומר אם לא הביא (שבת דף קלב. ושם) דריש האי קרא לומר אפילו בשבת ומבן שמונת ימים דריש ולא בלילה ותניא התם כוותיה דרבי יוחנן וי"ל דהכא מייתי הדרשה הפשוטה יותר כראיית נגעים והקשה ה"ר אפרים כיון דמילה אינה בלילה אם כן הו"א מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות ממנה וא"כ קשיא למה לי בפ"ק דקדושין (דף כט. ושם) קרא דאיתו לומר דאשה אינה חייבת למול תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמא היא [2] וי"ל דאי לאו אותו הו"א אמינא דהאי דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא היינו היכא דליכא כרת דומיא דמצה ושמחה והקהל דלית בהו כרת ומנייהו ממעטינן נשים אבל מילה שיש בה כרת ונכרתו עליה שלש עשרה בריתות הו"א אמינא דמחייב בהו נשים למול את בנייהו קמ"ל אותו דלא אי נמי למילה שלא בזמנה וכמאן דאמר דנוהגין בין ביום בין בלילה.

10. תוספות רי"ד מסכת קידושין דף כט עמוד א

איהו מגלן דלא מחייבא דכתיב אשר צוה אותו אלהים ולא אותה אי קשיא ומאי איצטרכינן לקרא תיפוק ליה דהו"א לה מילה מצוה שהזמן גרמא חדא דכתיב וביום השמיני ימול וחדא דאין מצות מילה אלא ביום ולא בלילה כדאיתא במגילה שאין מוהלין אלא ביום והתינה מיום שמיני לא קשיא שאין היום קבוע וידוע בשנה מה שאין כן ביום שמיני של מילה אבל זה שאין מצות מילה נוהגת בלילה אלא ביום משום הכי מני לה תנא לקמן בכלל מצות עשה שהזמן גרמא. [3] תשובה היכי אמרינן דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות הני מילי מצוה דתליא בגופה והיא אינה מצוה אלא לזמן ידוע ולא בכל זמן אבל מצוה דלא תליא בגופה כגון למול את בנה אע"ג דמילת הבן יש לה זמן נהי דקבוע הזמן לבן הנימול אבל האב שצויהו הבורא להתעסק במילת בנו העסק ההוא אין לו זמן שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו והלכך אי לאו אותו הו"א מחייבינן גם האשה ואין זמן הקבוע לכן פטורה דהו"א אמינא היא תתעסק בין ביום בין בלילה עד שתמול את בנה בזמנה אבל הציצית היא מצוה שתלויה על גופו של אדם ואי הו"א מחייבינן האשה היתה מצוה תלויה בזמן הלכך פטורה:

• סדר הגדה של פסח:

שמונה מי יודע. שמונה אני יודע. שמונה ימי מילה.

11. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד א

[4] ג. הטורי אבן [חגיגה טז: הובא בקה"י סימן לב] תירץ דאין מילה מ"ע שהזמן גרמא אף על פי שאינו נוהג בלילה כיון שהלילה אינו פוטר מהחיוב אלא מפסיקו ודוחהו למחר, ולמחר אותו חיוב חוזר וניעור, דהרי אין חיוב אלא פעם אחת ולכן הו"א מצוה שנוהגת לעולם, משא"כ תפילין שבכל יום יש מצוה חדשה, ואם פטור בלילה הו"א פטור גמור באותה שעה...

[5] ז. הדברי יחזקאל [סימן מה - ג] והחזון יחזקאל [שבת דף קלה ב] מביאים תירוץ הגר"ח שנהי דמצות מילה זמנה ביום השמיני, מצות הטפת דם ברית אין לה זמן [כדמוכח מהרמ"א יו"ד סימן רסב - א], ולכן ס"ד דנשים יהיו חייבות במצות הטפת דם ברית.

12. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד א

יט [בא"ד - וי"ל כיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא - מקשים האחרונים] טורי אבן חגיגה טז: ד"ה ויש, עצמ"י, שפ"א [מגילה כ א], מהרי"ט ורע"א [דכיון שאין מלין בשבת, א"כ הו"א מילה מ"ע שהזמן גרמא כמו תפילין.

הטו"א, מהרי"ט, רע"א ושפ"א מתרצים דמילה מצד עצמה הו"א זמנה גם בשבת, ואם עבר ומל הו"א מהול, ולמ"ד מילה כשרה בגוי יכול למול בשבת. והא דאין מלין בשבת הו"א משום שאיסור שבת אינו נדחה מחמת מצות מילה שלא בזמנה.

העצמ"י מתרץ דתפילין אינו נוהג כלל בשבת, אבל מילה נוהג כשהיא בזמנה.

13. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד א

כ [בא"ד - וא"ת אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום וכו' וי"ל דאתיא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום בין בלילה - השאג"א [סימן נג] מקשה דלפי מ"ד שאינה נוהגת בלילה הדר קושית תוס' למה צריך מיעוט דאיתו ולא אותה. העצמ"י מתרץ שאינו דורש המיעוט אותו ולא אותה ודריש קרא לדרשה אחרת. הפנ"י, המרומי שדה והקובה"ע [סימן עג - ב] תירצו שתוס' ס"ל שצריך המיעוט לקודם מ"ת, שלא נתחדש הכלל שנשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא, וקושית התוס' אינה על הפסוק אלא על הגמ' שנקטה שפטור משום מיעוט ולא משום שהו"א זמן גרמא.

המהרצ"ח [נדרים לב א] כתב שבבני קטורה גם האם חייבת למול בנה. ומזה ראייה שלמד שליכא מיעוט לקודם מ"ת. ובמנ"ח [סו"מ ב] כתב בן המחבר שאיצטריך מיעוטא קרא למעט אשה אצל בני קטורה.

14. רמב"ם יד החזקה הלכות מילה פרק א

(א) מילה מצות עשה שחייבין עליה כרת שנאמר ועל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה ומצוה על האב למול את בנו ועל הרב למול את עבדיו יליד בית ומקנת כסף עבר האב או האדון ולא מל אותן ביטל מצות עשה ואינו חייב כרת שאין הכרת תלוי אלא בערל עצמו ובית דין מצווים למול אותו הבן או העבד בזמנו ולא יניחו ערל בישראל ולא בעבדיהן:

(ב) אין מלין בנו של אדם שלא מדעתו אלא אם כן עבר ונמנע למולו שבית דין מלין אותו בעל כרחו נתעלם מבית דין ולא מלו אותו כשיגדל הוא חייב למול את עצמו וכל יום ויום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול את עצמו הרי הוא מבטל מצות עשה אבל אינו חייב כרת עד שימות והוא ערל במזיד. [השגת הראב"ד - אבל אינו חייב כרת עד שימות וכו' כתב הראב"ד ז"ל א"א אין בזה תבלין וכי משום התראת ספק פוטרין אותו מן השמים וכל יום עומד באיסור כרת עכ"ל]:

15. כסף משנה על הלכות מילה פרק א

[ב] ועל מ"ש רבינו ואינו חייב כרת עד שימות וכו'. כתב הראב"ד אין בזה תבלין וכו' באיסור כרת עכ"ל. ואני אומר שחייב הכרת הזה הנזכר בדברי רבינו ובדברי הראב"ד הוא שימות בקיצור שנים שמוזכר במ"ק ודעת רבינו שאינו מתחייב כרת למות בקיצור שנים לפי שלא עבר עדיין על המצוה שהרי בידו למול עצמו עד שימות והוא ערל במזיד ואז יתחייב כרת לנפש כמבואר פ"ח מהלכות תשובה. א"נ דה"ק רבינו שאינו מת בקיצור שנים אך כשיגיע עתו למות ימות בקיצור ימים בעון הזה כמבואר במ"ק דאיכא כרת דיומי. ודעת הראב"ד שמים שגדל ולא מל הוא חייב למות בקיצור שנים אלא שאם מל נפטר מהחייב ההוא וזהו שכתב ובכל יום עומד באיסור כרת כלומר ראוי הוא בכל יום ליכרת ולמות בקיצור שנים כלומר דאף ע"ג דדמי לעושה דבר שאפשר שיבא לידי חיוב ועדיין לא בא לידי חיוב שאני זה שבכל יום הוא עובר בודאי על מצותו של מקום ואע"פ שאינו מתחייב כרת לגמרי מ"מ באיסור כרת הוא עומד בכל יום וראוי ליכרת. ומה שהזכיר התראת ספק לדוגמא בעלמא נקטה דהא התראה אין לה ענין אלא בדיני אדם ולא בדיני שמים והיינו לומר דאפילו למ"ד התראת ספק לא שמה התראה לא אמר כן אלא לפוטרו מדיני אדם אבל מ"מ חיוב שמים יש עליו מפני שעשה מעשה שיוכל להמשך ממנו חיוב מיתה וזה שמביא עצמו למקום שאפשר לו להתחייב כרת ועוד שהוא עובר בכל יום על מצות הבורא דין הוא שיתחייב בכל יום למות בקיצור שנים. ודעת רבינו דלא דמי דכי אמרינן דאיכא מאן דאמר דהתראה ספק שמה התראה היינו כשהוא עובר בקום עשה אבל כשהוא עובר אשב ואל תעשה כמו מילה לא שייך גביה למימר התראת ספק שמה התראה אלא כל שבידו לתקן עדיין לא עבר. ומה שכתב אין מלין בנו של אדם וכו'. פשטא דסוגיין הכי משמע דקאמר היכא דלא מהליה אבוה מיחייבי ב"ד למימהליה וסברא נמי הוא דמצוה המוטלת על איש אחד אין לאחר לעשותה שלא מדעתו. ומ"ש שב"ד מצווין למול העבדים הוא נלמד מדין הבן דלא מהליה אבוה ודקדק רבינו לכתוב גבי אב עבר וגבי ב"ד נתעלם משום דליכא למימר בב"ד עברו והם עיני העדה והיאך יעברו ולכן שינה וכתב גבי ב"ד נתעלם:

16. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד ב

[א] כל היכא דליכא אלא ה' סלעים הוא קודם לבנו - הביאור הלכה [סימן תרנו ד"ה אפ'] מקשה מכאן על מש"כ הרמ"א שם שאפ' במצוה עוברת אין צריך לבזבז יותר מחומש. וקשה דכאן אית ליה ה' סלעים בלבד וחייב לבזבז הכל. וכן להלן לגבי פה"ב ועליה לרגל מוכח שחייב לבזבז כל נכסיו. וכן מקשה המהר"ם שיק [או"ח סימן שלא].

א. הביה"ל תירץ דהא דלא יבזבז יותר מחומש הני מילי אם עי"ז יגרע מפרנסתו, והכא מיירי במי שמתפרנס ממלאכתו ויהיה לו ממה להתפרנס.

ב. המהר"ם שיק והחזו"א [סימן קמת] מתרצים דפדיון הבן אינה כמו מצוה, אלא כמו חוב שנכסיו משועבדים וחייב לתת כל נכסיו לפרוע חובו. ואכתי קשה למה חייב להוציא כל ממונו כדי לעלות לרגל. מתרץ המהר"ם שיק דעליה לרגל הוי כדי להביא קרבנות שהתחייב להביא לירושלים [וכן עולת ראייה]. והוי כחוב דהרי ממשכנים משום הבאת קרבנות. החזו"א מקשה דלשון עליה לרגל לא משמע שהכוונה לקרבנות.

ג. החזו"א מתרץ דמיירי שבזבז ד' חומשים לצרכיו ונשאר לו חומש ה' סלעים שחייב להוציא לשם מצוה. עוד תירץ דהוצאות עליה לרגל אין הכוונה להוצאות הדרך, אלא הוצאות אכילה ושתייה ושהיה צריך להוציא גם בביתו ולכן אינו כלול בחומש, ומ"מ אם נתנו לכהן פטור לעלות לרגל כיון שבדרך לא ימצא מי שילוונו או

יפרנסנו ואילו בביתו ימצא עבודה שיפרנסנו או ימצא מי שילווה לו. מיהו בתוס' ר"י הזקן פירש דהוצאות עליה לרגל הכוונה להוצאות הדרך.

ד. עוד תירץ החזו"א דמיירי במי שרוצה לבזבז יותר מחומש ולעלות לרגל, שאז לפי ת"ק חייב קודם לפדות בנו.

17. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן מא

בעניין בזבז למצווה יותר מחומש

במשנה ברורה בביאור הלכה סי' תרנ"ו ד"ה אפילו, הקשה על הא דפסק הרמ"א דאין צריך לבזבז על מצוה יותר מחומש נכסיו, מהא דמפורש בקידושין דף כ"ט סוף ע"א דאף אם אין לו רק ה' סלעים מחויב לפדות, ומה שתירץ שם דמי שאין לו רק חמישה סלעים ועובד לפרנסתו לא יורע מצבו אם יקיים את המצווה, ואין לחוש שמא יעני ויצטרך לבריות, אינו נכון כלל.

והנלע"ד פשוט דדווקא היכא דהמצווה אינו הכרח להוצאת כסף, כמו אתרוג וכדומה, שאם יש לו אינו חייב לקנות דווקא בכסף, ונמצא שאין הוצאת הכסף עצם המצווה רק מחמת שאין לו מחויב לקנות, בזה אמרו שיעור עד כמה מחויב להוציא הוצאות להשיג המצווה - שהוא רק עד חומש. והטעם, דהא כשאין לו אתרוג אין שייך לחייבו ליטלו, רק שיש לחייבו לקנות מחמת שיש עליו חיוב להשתדל להשיג אתרוג, שבוה יש שיעור שאין מחויב להשתדל להשיג מצווה רק עד חומש נכסיו. וכשלא ימצא לקנות בשיעור כזה אין צריך לקנות, וממילא פטור מחמת שאין לו אתרוג.

אבל בפדיון הבן שהתורה חייבתו בנתינת סך כסף דווקא, ודאי חייב אף עני, אם אך יש לו ה' סלעים, אף שהם כל נכסיו ולא יישאר לו כלום, ככל מצוות שהתורה חייבה לכל מי שיש לו התפץ שבו מקיימים את המצווה לקיים אותה, כמו גבי אתרוג שמחויב ליטלו אם יש לו. והכי נמי בפדיון חייב כל זמן שיש לו ה' סלעים, כיוון דסך הכסף הם עיקר המצווה ולא השתדלות להשיג המצווה, ובעיקר המצווה ודאי חייב כל אדם. וזהו נכון ופשוט. ומה שהקשה מלעלות לרגל, שמשמע בקידושין שם (כ"ט ע"ב) שאף באין לו רק מעט חייב לעלות לרגל, עדיין קשה לכאורה דהא נתינת הכסף אינה המצווה, וממילא כשאין לו כסף יפטר מטעם שהוא אנוס. וצריך לומר דעלייה לרגל היא יכול לקיימו בהליכה ברגליו בלא שום הוצאות, ונמצא דההוצאות הוא רק להנאת עצמו. וא"כ אין שייך לפטור מעלייה מחמת שצריך להוציא כל נכסיו, דהא מחויב לעלות ברגליו, וזה נכון. ובמצוות ראייה במה שצריך להוציא כסף לקנות קרבן הרי יש שיעור במתני' ריש חגיגה, ושוב הווי הנתינה עיקר המצווה. ואף אם השיעור הוא מדרבנן, נמי חייב לתת כל ממונו, שהרי גם מצווה דרבנן צריך לקיים כשיש לו החפץ דהמצווה שהוא הכסף שצריך ליתנו. ויותר נכון שקאי הגמרא בקידושין על עלייה לבד, אבל פטור מעולת ראייה, (ואולי כוונת מרן שהוא כיוון שסוף סוף אין לו בהמה לקרבן).

18. תוספות מסכת קידושין דף כט עמוד ב

ואזיל כהן וטריף להו משעבדי - ... **ולכך פירש ר"י** דמיירי כגון דאיכא חמש משועבדי מיצחק שעשאן אפותיקי לכהן בעבור יעקב בנו ואח"כ מכרה ושוב גדל יעקב והיה לו בן ועמד הוא ובנו לפדות ואין להם אלא ה' סלעים מבני חרי ור' יהודה סבר מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי והיו לו אפותקאות בשטר לכהן קודם ולכך גובה מהן אע"פ שיש בני חרי ליעקב לפי שמצותו על נכסי אביו יותר מעל נכסי עצמו דחוב האב על נכסי האב ולא על נכסי הבן ואינם יכולים לומר הנחנו לך מקום בנכסי יעקב שאין עליו לשלם חוב של אביו ומנכסיו אין לו כלום וכן משמע הלשון דקתני שזה מצותו על אביו.

19. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד ב

[ז] אלא רבנן מ"ט דאמר קרא כל בכור בניך תפדה והדר לא יראו פני ריקם - **המצפה איתן מבאר דר' יהודה לית ליה דרשה דרבנן משום דס"ל [בירושלמי שקלים] שגם בחד ענינא אין מוקדם ומאוחר בתורה.**

הרמב"ם [ביכורים יא - ד] פוסק כמו רבנן שקודם פודה בנו ואח"כ עולה לרגל. וכתבו הר"י הזקן המאירי והמג"א [סימן תרנו - ה] שהוי גזה"כ לענין פדה"ב ועליה לרגל, אבל לענין שאר מצוות מודו רבנן שמצוה עוברת קודמת, ולכן מי שיש לו ה' סלעים בלבד צריך להקדים קנית אתרוג לפדיון הבן.

וכתב הביכורי יעקב [סימן תרנו - טז] דה"מ היכא דאינו יכול לצאת באתרוג של אחר, אבל אם יכול לצאת בשל אחר, אף דמצוה לקנות משלו מ"מ פה"ב קודם, [כיון שאפשר לקיים שניהם].

20. ספר שערים מצויינים בהלכה

בניכם ולא בנותיכם. פי שאין מצוין ללמדה, ומשמע מסוגיית הגמרא דמ"מ אין איסור בזה. ובמס' סוטה (כ.) איתא, כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות, ומבואר שאין לאב ללמד תורה לבתו, ומ"מ היא עצמה אין עליה איסור כשלמדה לעצמה, ואפי' יש לה שכר על זה כמש"כ בשו"ע (יו"ד סי' רמו ס"ו), רק לא כשכר האיש, והרי מצינו בכמה מקומות בש"ס ופוסקים שהיו הרבה נשים שהיו בקיאות בתורה, עי' מה שהארכנו לעיל (יג. ד"ה אטו) ובמס' סוכה (כ: ד"ה ראיתם) ובמס' סוטה כא: ד"ה כל המלמד) ובשמ"ב (ח"ד סי' קסה ס"ק יא).

כתב המג"א (סי' מז ס"ק יד) עמש"כ בשו"ע דנשים מברכות ברכת התורה, דהא חייבות ללמוד דינים שלהם כמש"כ בשו"ע (יו"ד סי' רמו ס"ו), ועוד דחייבות לומר פ' הקרבנות כמו שחייבות בתפלה, וא"כ קאי הכרחה על זה. ובביאור הגר"א (ס"ק יח) דחה זה, דקרא צווח "ולמדתם את בניכם", ולא בנותיכם, האיך תאמר וצונו ונתן לנו כו', אלא הטעם כמש"כ התוס' לקמן (לא. ד"ה דלא) דנשים מברכות על כל מ"ע שהזמ"ג. ועי' בברכי יוסף (שם סק"ז) דהא דמחויבות ללמוד הלכות, אין זה מצד חיוב ת"ת, אלא מצד שידעו הדינים, וכשהן בקיאות אינן צריכות עוד ללמוד. וכ"כ בבית הלוי (ח"א סי' ו).

21. דף על הדף קידושין דף כט עמוד ב

בגמ': תנו רבנן הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו רבי יהודה אומר אם בנו זריו וממולח ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו.

[1] במסורת הש"ס מובא שיש גורסים במקום 'ממולח', 'ממולא', והיינו משום שלא היה ברור להם מהו 'ממולח',

[2] וכתב הגאון ר' שמואל לנדא זצ"ל בהקדמת שו"ת נודע ביהודה לאביו זצ"ל עני פלא וז"ל: "כאשר נודע לחכמי הטבע שעמדו על הבחינה כשחלקו גווית האדם לחלקיו על ידי חכמת הכימיה, נמצא שגוף האדם מורכב ממים ושמן וסיד ומלח. ומצאו במופת שכל אדם אשר בעת חייו היה יותר חריף ובעל שכל, יש בו יותר מחלקי מלח". עכ"ל.

[א] ועל פי זה הוא מקיים גירסת הגמרא הנ"ל: "אם בנו זריו וממולח ותלמודו מתקיים בידו, בנו קודמו", ע"כ. הנה שייכות המילה "ממולח" לענין הברייתא הזו אינה מובנת. והגר"ש מקיים הגירסא שלפנינו, ומסביר אותה עפ"י דרכו: ולפי דעתי הכוונה היא שבנו ממולח, דהיינו שיש לו הרבה חלקי מלח. לרמז שהוא חריף ובעל הבנה. עכ"ד והדברים פלא.

בפרדס יוסף (בא) מפרש לפי זה, גם את דברי הגמרא במסכת שבת (ד, א) ובמסכת חולין (י"ב, א וקי"ב, א) [ב] 'לכו תיכול עלה כורא דמלחא', שלא תוכל להבין כי אם אחר שתאכל הרבה מלח, שיהיה לך הרבה מחלקי המלח. עוד ביאר, מה שאמרו במסכת תענית (ד, א), [ג] 'האי צורבא מרבנן דרתח, אורייתא מרתח ביה', והיינו משום שהדין הוא מליח כרותח (פסחים עו, א), וכיון שהוא צורבא מרבנן יש בו הרבה מלח, ועל כן דאורייתא מרתח ביה. [ד] ובה יתבאר גם מה שאמרו במסכת מנחות (נג, א) 'אי בר אוריין ובר אבהן יאות, ואי לא אשא תיכליה (אש תאכלו)', ותמוה שקללו. אך להמבואר אתי שפיר, דבתלמיד חכם יש בו אש, ובמסכת בבא בתרא (י, א) אמרו, אש קשה מים מכבים, ותלמיד חכם שיש בו אש הרבה, יש בו גם כן מים הרבה, ואין מים אלא תורה דכתיב (ישעיה נה, א) 'הוי כל צמא לכו למים', ומכבים תגבורת אש, אולם בן תלמיד חכם דלפי הטבע יש בו תכונת הוריו ומים זה תורה אין בו, יש לחוש שאש תאכלו.

הגרי"ז מבריסק (הובא בספר נתיבות רבותינו, ואתחנן) ביאר על פי דברי הגמרא את הפסוק (דברים ו, ז) 'ושננתם לבניך לדברת במ' בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך', ולכאורה מדוע נאמר קודם 'ושננתם לבניך' ואחר כך 'ודברת במ', והלוא הסדר הוא דבתחילה צריך ללמוד בעצמו ואחר כך ללמוד את בניו, ואם כן היה ראוי לומר, לומר 'ודברת במ' ושננתם לבניך'. אלא משום שאם בנו היה זריו וממולח ותלמודו מתקיים

בידו בנו קודמו, לפיכך אמרה התורה 'ושננתם לבנך', דאם לימוד התורה של בנך הוא בדרך שינון דהיינו שהוא זריז וממולת, הרי הוא קודם ל'ודברתם במ' דהיינו לאביו שתורתו היא בדרגת 'ודברת' בלבד ללא שינון, לפיכך הקדימה התורה וכתבה קודם 'ושננתם לבנך', ואחר כך 'ודברת במ'.

22. תוספות רי"ד מסכת קידושין דף כט עמוד א

כל המצות הבן על האב. כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדרי' לבריה כו' פירש היה סבור שבנו יצליח יותר ממנו וכשראה שלא היה מצליח הלך הוא:

23. ספר בניהו בן יהודע על קידושין דף כט/ב

אמר ליה אנא עדיפנא ממך, תיב את ואיזיל אנא. נראה הענין הוא כך, שיש שני מיני לימוד, האחד הוא הגרסא והבקיאות במשניות וברייתות, וזה הלימוד צריך להיות תחלה, ועל זה הלימוד אמרו בגמרא שראוי ללמדו מן רב אחד כדי שלא ישתבש, והשני הוא לימוד העיון והסברה והחריפות, וזה יהיה באחרונה, דהיינו אחר שיהיה שלם בלימוד הראשון הנזכר, ולימוד הזה אם ילמד אותו בישיבה גדולה של רבוי חכמים ותלמידים, יצליח בו יותר, כי שם ימצא רבוי אופנים של חלוקים וסברות, ובזה יתחדד שכלו יותר, והנה רב אחא כבר היה שלם בלימוד הראשון של הגרסה ובקיאות, וכן רב יעקב בריה גם כן היה שלם בלימוד הזה, אך שניהם היו צריכים עדיין ללימוד השני של חכמת העיון והסברה, וזה הלימוד היה ראוי ללמוד אותו בישיבה של אביו ששם יש קיבוץ חכמים ותלמידים הרבה, אך ישיבה זו של אביו לא היתה בעירם אלא בעיר אחרת, ולא היו יכולים לילך שם שניהם ביחד, כי היה צריך אחד מהם להשאיר אצל בני ביתו בעיר, בשביל עסק פרנסת הבית, ומתחלה בחר רב אחא שישאר הוא בעירו לעסוק בפרנסת הבית, ושלח את רב יעקב בריה לישיבה של אביו בעיר אחרת, בשביל להשתלם בלימוד השני של העיון והסברה, וכן עשה, ונזדמן דאחר שהלך רב יעקב שם לישיבת אביו נעשה לו סבה שבא אצל אביו לפי שעה על מנת לחזור, וראה אביו דלא הוה מחדדן שמעתי, אף על פי שכבר ישב בישיבה של אביו זמן הרבה, ומזה הבין שאין לו חריפות השכל מצד עצמו כל כך, ולימוד זה כל מי שיש לו חריפות מצד עצמו יותר יצליח בו שיתחכם יותר, ולכן בחר שישב רב יעקב בעיר בשביל עסק פרנסת הבית, והוא ילך לישיבה של אביו להשתלם בלימוד הזה השני, כי ידע שהוא יש לו חריפות וחיידוד השכל יותר מבנו רב יעקב, ומשלימותו בלימוד הזה יצא פירות טובים וחשובים יותר מבנו:

24. חכמת שלמה מסכת קידושין דף כט עמוד ב

שם אפשר דמתרחש ניסא נ"ב אין הענין כאן שהיה אביו מסופק דא"כ היה רוצה להציל עצמו על הספק בנפש חבירו [1] אלא הכי פירושו בודאי היה יודע אביו שלא יארע לו מאומה כי צדיק גמור היה רק שהיה מסופק שמא ינצל בנס נסתר כגון שלא יפגע בו ועל זה אמר אפשר דמתרחש ליה נס בנגלה כאשר אירע לכל הצדיקים הקדמונים וכן היה והוא מחמת ענותנותו אמר אי לאו דאיתרחש לי ניסא כו' כלומר אף לנס נסתר לא היה לכם לסמוך עלי ודו"ק:

25. מהרש"א חידושי אגדות מסכת קידושין דף כט עמוד ב

אפשר דאתרחש ניסא כו' ק"ק דהיאך דחה אביו אותו למקום סכנה על הספק דשמא יתרחש ניסא וגם אם יתרחש ניסא יהיו מנכין לו מזכיותיו כדאמר בעלמא [2] וי"ל דודאי סמך אביו על חסידותו ושמתוך תפלתו לא יהיה ניזוק ויהרוג את המזיק ואין זה מקרי נס אלא שאמר דשמא קודם תפלה יתרחש ניסא וינכו לו מזכיותיו ומשום ספק זה אין למנוע הודאי שיהרוג אותו ולזה יתיישב דא"ל למחר אי לא איתרחש ניסא כו' שהיה מתרעם עליהם שלא תלה הדבר בתפלתו אלא בניסא והבאתם אותי לידי מדה זו שמנכין לי מזכיותי ודו"ק:

26. עצמות יוסף מסכת קידושין דף כט עמוד ב

כי הא דרב אחא בר יעקב וכו' אפשר דמתרחש ניסא וכו'. נראה דודאי על הספק לא היה אביו אומר דלא ליתבי ליה איניש אושפיזא, ומינחו בסכנה עצומה כזאת, אלא דודאי היה יודע שמתוך חסידותו יהיה נצול הוא עצמו מן המזיק, והיה אומר אפשר דמתרחש ניסא כמו שפרש"י שיעשה לו נס ויהרוג את המזיק, דהוי ג"כ הצלת אחרים, אבל רב אחא מתוך ענותנותו אמר דודאי נס גדול נעשה לו בהצלתו, וז"ש אם לאו דמתרחש ניסא סכנתין וכו'.

• **[עו"ע בבן יהודע]**

27. מהרש"א חידושי אגדות מסכת קידושין דף כט עמוד ב

כתנינא דז' רישותא כל כריעה דכרע נתר כו' [1] ע"פ מ"ש פ"ק דב"ק שדרו של אדם לאחר ע' שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים [2] כתבו התוס' שם משום דכריעה אמרינן כי זקיף זקיף כי חויא [3] ולזה אמר הכא כיון דכרע זה החסיד כדינו נתר ונפל אותו כח של הנחש וז' הרישין דתנינא הם הז' כוחות הטומאה שהביא הנחש הקדמוני לעולם:

28. דף על הדף קידושין דף כט עמוד ב

ובערך רב אחא בר יעקב כתב בזה עוד דברים נפלאים וז"ל, כתב המגלה עמוקות (א' קצ"ב) שהי' להמזיק ז' ראשים, כי לקליפת עשיו יש ז' כוחות הטומאה, וסמאל שר של עשיו יש לו ז' שמות הוא מלאך המות ויצה"ר, והוצרך יעקב להשתחוות ז' פעמים כנגד ז' ראשים אלו, ובקריאת שמע שקרא יעקב הכניע ז' ראשים אלו. וזהו שאמר עשיו: "יש לי רב אחי" יהי' לך וגו', רמז על רב אחא, ולכן נקרא בר יעקב, לפי שכח זה שהפיל ז' ראשי התנין בא לו מכח יעקב. וזה רצה גם משה לעשות, וזהו שנאמר (ר"פ ואתחנן) אעברה נ"א ר"ת נחש א'חא עכ"ל.

29. תוספות מסכת קידושין דף כט עמוד ב

הא לן והא להו - פי' בקונטרס בניי בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטל עליהם נושא אשה דהוה ליה בלא הרהור ואח"כ לומד תורה הא להו לבני א"י הלומדים במקומם אם נושא אשה יהו כל צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו וקשה לר"ת דמשמע דקאמר שמואל דנושא אשה תחלה כדי להיות בלא הרהור ומוקי לה למילתיה בבניי בבל א"כ אכתי איכא הרהור כיון שהולכים ללמוד חוץ למקומן ועוד קשה אחר שנשא אשה היאך יצא חוץ למקומו ללמוד והלא הוא צריך לחזור אחר מזונות אשתו ובניו ובפ"ק דגיטין (דף ו:) אשכחן דשלח רבי אביתר בני אדם הבאים משם לכאן הם מקיימין בעצמן ויתנו את הילד בזונה ואת הילדה מכרו ביין פירוש שצריכין בניו ובנותיו להתמשכן בעבור מזונותיהן משמע שאין עושים יפה שהולכים ללמוד חוץ למקומן על כן נראה לר"ת איפכא דר' יוחנן דאמר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה לבניי בבל דיבר שאינו יכול להניח אשתו וילך וילמוד תורה ועוד שהם עניים ושמואל דאמר נושא אשה תחלה לבניי א"י אמר שיכולים ללמוד במקומם וגם הם עשירים וטוב לו שישא אשה וילמוד תורה בטהרה ומיהו פעמים שגם בניי א"י היו יוצאים חוץ למקומם לבבל ללמוד תורה אלא רובם היו לומדים במקומם ואין תימה אם שמואל שהיה מבניי בבל דמורה לבניי א"י שהיו לפניו תלמידים מבניי א"י שהיה מדבר להם ור' יוחנן אע"פ שהיה מא"י היה מדבר לתלמידים שלפניו מבבל ...

30. רא"ש על קידושין פרק ראשון - סימן מב

ת"ר ללמוד תורה ולישא אשה לומד תורה ואח"כ נושא אשה ואם א"א לו בלא אשה נושא אשה ואחר כך לומד תורה [אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה] ר' יוחנן אומר ריחים בצוארו ויעסוק בתורה ולא פליגי הא לן והא להו וכולהו מודו דאם אי אפשר לו ללמוד אם ישא אשה ילמוד ואחר כך ישא אשה וקצבה לאותו לימוד לא ידענא שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו שלא מצינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה (יבמות דף סג ע"ב):

31. דבר יעקב מסכת קידושין דף כט עמוד ב

יד] כי אתא חזייה דלא פריס סודרא א"ל מ"ט לא פריסת סודרא א"ל דלא נסיבנא - נחלקו הפוסקים בכוננת הגמ'.

א. הב"י [סימן ח' ד"ה ומכסה] כתב דפשיטא שלא היו הבהורים הולכים בגילוי ראש אלא שהנשואים היו מוסיפים סודר או טלית שפורסים על הראש לצניעות, וזה מכניע האדם ומביאו ליראת שמים. ועל זה קאמר [סוף מס' שבת] כסי רישך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא.
ב. הגר"א [סימן ח' סע' ב] מבאר שבימי הגמ' היו הבהורים הולכים בגילוי ראש ממש.
ג. המג"א [סימן ח - ג] מבאר שכוננת הגמ' לכסות הראש בטלית גדול שזה עושה רק מי שנשוי.

1. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן כו

ד. ודברי חתם סופר על מה שאר"ע ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה, הוא בתורה ומצות דוקא דבעינינו עוה"ז הא דרש ר"ע דחייך קודמין תמוהין מאד דבתורה ודאי תורתו קודמת כמפורש בקידושין דף כ"ט ע"ב שאף מלמוד תורה של בנו הוא עדיף וכ"ש מלמוד תורה דאחרים, ועיין ברמב"ם פ"א מת"ת ה"ד שפסק זה ובה"ב פסק שבנו קודם לבן ובן בנו קודם לבן חברו, וכן איכא דין קדימה בצדקה ברמ"א יו"ד סימן רנ"א סעי' ג' עיי"ש, ופשוט שבתורה הוא עצמו עדיף על אחרים יותר הרבה מבצדקה, דבצדקה פשוט שרק לחם שלו קודם ללחם של אחרים אבל אם חסר לו בשר ולחברו לחם צריך ליתן לחם לחברו ולא יאכל הוא בשר ועיין בפ"ת סימן רנ"א ס"ק ד' מפורש זה לענין שאר קדימות וכמו כן פשוט שהוא לענין קדימת עצמו מאחרים אף שהוא עני שצריכין ליתן לו גם בשר, ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת, וגם בעינינו עוה"ז ליכא איסור אלא רשות אם אינו פקוח נפש ממש שאז מסתבר שאסור ואילו בתורה הוא גם אסור להקדים האחרים מלמוד עצמו. אך הוריתי שכל ת"ח אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו והבאתי ראיה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד קשה הבנה שהוצרך ללמד עמו ד' מאות זימני בעירובין דף נ"ד ע"ב אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו והיה לו שכר גדול חי ד' מאות שנה וכל דורו הביא בזכות זה לעוה"ב, שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, דהוא למד עמו במקצת הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים, ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור....

2. ברכת אברהם

והנראה בזה עפ"י היסוד המצואר באריכות בספר ברכת שמואל סי' כ"ז (עפ"י דברי הגר"א בשנו"א ריש פאה) דיש שתי מנחות נפרדות בתלמוד חורה, חדא הך דמנחות (ל"ט ע"ב) דאפי' לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית, או שנה פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מנחת לא ימוש ספר החורה הזה מפיק. ועוד דין דוהגית זו יומם ולילה ודין ושנתם, דזה מנחה המוטלת עליו בכל עת ובכל שעה, והנך דשחרית וערבית אסור לבטל אפי' אם יש לו טרדות מרובות, דזה חיוז גמור ככל המנחות הקבועות, וחיוז דוהגית זה בכל זמן שאינו טרוד בשאר מנחות ובפריקתו והוא מהדברים שאין להם שיעור אלא תולה לפי הענין, יעו"ש.

והנה הרמב"ם פסק (בפ"א הל"ח) דכל אדם חייב לקבוע לו זמן ביום ובלילה, ומשמע מזה דלא סגי בק"ש שחרית וערבית, ומצואר בזיאר הגר"א (רמ"ו ס"ק ז') דזה תולה במחלקת במנחות שם, ולפ"ז הרי מוטל על כל אדם ללמוד חוץ מקריאת שמע, וזה דבר שא"א לבטל מחמת שום טרדה אחרת.

ולפ"ז אתי שפיר דברי הרמב"ם דאעפ"י שבנו עדיף היכי דהוא זריו טפי הני מיילי במנחות ושנתם, דהיינו ידיעת החורה או והגית דהוא מהדברים שאין להם שיעור, בזה שייך לומר דהיכי דליכא כדי מחיית שניהם, בזה עדיף הדין מהאז כה"ג, אבל בהך דקביעות עמים ביום ובלילה דכל אדם מחוייב משום לא ימוש, ע"ז ל"ש ענין עדיפות. וזה הוא מש"כ הרמב"ם דמ"מ לא יבטל הוא, דלא יחשוב שע"ז נפטר גם מזה היכי דטרוד הוא ע"ז שבנו לומד, וע"ז כתב דלא נפטר ע"ז מלקבוע גם לעצמו, וע"ז לא מהני מה שבנו לומד.

אם בנו זריו וממולח ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו. וברמב"ם (פ"א מהל' ת"ת הל"ד) הוסיף ואע"פ שבנו קודם לא יבטל הוא, שכשם שמנחה עליו ללמד את בנו כך הוא מנחה ללמד עצמו. וצ"ב מאי קאמר, דאי יש לו שהות גם ללמוד בעצמו פשיטא, וכבר נתבאר בהל' ג' שם שיש מנחה בעצמו וכאן כתב בתחילת דבריו דמנחת גופו קודם למנחת בנו, ומהיכי תימי שיפטר ע"י בנו, הא ת"ת אין לו שיעור, ואם אין לו שהות אלא או הוא ילמוד או בנו, הא ע"ז נאמר דבנו קודם היכי דנבון יותר מאביו, וצ"ע.

3. סדור תפלה - נוסח ספרד – ברכת התורה

ברוך ... אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה: **והערב** נא ה' אלקינו את דברי תורתך **בפינו** ובפיות עמך בית ישראל. **ונהיה אנהנו וצאצאינו**. (וצאצאי צאצאינו) וצאצאי עמך בית ישראל. כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה: ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל:

4. סדור תפלה - נוסח ספרד – אהבת עולם

אבינו אב הרחמן. המרחם. רחם עלינו. ותן **בלבנו** בינה להבין ולהשכיל. לשמע. ללמד וללמד. לשמר ולעשות ולקים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר **עינינו** בתורתך. ודבק **לבנו** במצותך. ויחד **לבבנו** לאהבה וליראה את שמך. **למען לא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד:**

5. סדור תפלה - נוסח ספרד – ובא לציון

ברוך הוא אלקינו שבראנו לכבודו. והבדילנו מן התועים. ונתן לנו תורת אמת. וחיי עולם נטע בתוכנו. הוא יפתח **לבנו** בתורתו. וישם **בלבנו** אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם. **למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה:**

6. סדור תפלה- בריך שמיא

יְהִי רַעְיָא קְדָמָךְ דְּתַפְתַּח לְפָאֵי בְּאוּרִימָא. (ומיהב לי בגין דכרין דעבדיו רעותך). ומשלים משאלין דלפאי ולפאי דכל עמך ישראל. לטב ולסיון ולשלום אמן:

7. משלתן רבי אליהו ברוך עה"ת בראשית- סוף פ' ויחי

ומבואר בדברי המהרש"א יסוד גדול דמי שמתפלל ותפלתו נענית אי"ז מעשה נסים כלל, ולא על זה אמרו אין סומכין על הנס, וגם אין מנכין לצדיק מזכויותיו

עבור זה כמו בשאר מעשה נסים בעלמא שנעשין עבור האדם, דכיון שהדבר בא מכת תפילה לא הוי נס.

ובעיקר יסוד דברי המהרש"א נראה להוסיף, דלא רק שע"י התפילה לא מקרי נס, אלא התפילה עצמה היא מציאות בטבע הבריאה, דהנה מצינו ד' פעמים בתורה דכתיב "בעצם היום הזה", א. במבול בכניסת נח לתיבה ב. במילת אברהם ג. ביציאת מצרים ד. במיתת משה. והמכוון בכל הד' אופנים שהיו מפריעים ומעכבים והקב"ה הראה את גבורתו שעשה כן "בעצם היום הזה", ולא הצליחו המעכבים למנוע. כך היה במבול שאנשי דור המבול רצו לשבור את התיבה ולא לאפשר ההצלה על ידה, וכך היה במילת אברהם שליציני הדור רצו לעכבו מלקיימה, וכן היה ביציאת מצרים שהמצרים רצו למנוע מכלל ישראל לצאת ממצרים והקב"ה הוציאם בעצם היום הזה ביד חזקה, וגם במיתת משה כלל ישראל רצו לעכב את מיתתו של משה. [ורש"י בפרשת האזינו הזכיר רק ג' מקומות, וכבר עמדנו בזה שם למה השמיט מילת אברהם].

וכבר הקשו בזה דבשלמא בשלשת העינים הראשונים שפיר יכלו אינשי לחשוב שבכוחם למנוע ולעכב שהי' הענין למנוע פעולת האדם כעשיית התיבה ומעשה המילה וכן יציאת מצרים והראה השי"ת גבורתו במה שעשה הדבר "בעצם היום הזה" שלא הי' בידם לעכב, אך לגבי מיתת משה הלא מן הנמנע לעכב נטילת נשמה ולמה היה צריך השי"ת להראות גבורתו בכך שמיתת משה תעשה "בעצם היום הזה". [ומרן הגרי"ז תירץ בזה דכיון דכתיב (דברים לב, ג) "ומות בהר אשר אתה עלה

שמה" הרי שיש תנאי שימות דוקא שם וזה אפשר שיחשבו שבכוחם למנוע ממנו לעלות להר, וכ"כ בספר נחלת יעקב על פירוש רש"י עה"ת].

ומורינו רה"י הגר"ח שמואלביץ תירץ דבאמת יכלו אף למנוע את מיתת משה שהיא בידי שמים ע"י תפילה, [והראוני כן בפירוש באר בשדה על פירוש רש"י עה"ת]. והוסיף מורינו הגר"ח שז"ל ע"פ דרכו, דלכא' עדיין קשה איך הי' נראה בזה גבורת הקב"ה במה שהמית את משה בעצם היום הזה, הא כיון דכל כוחם למנוע את מיתתו היה על ידי תפילה א"כ אין ראייה ממה שהמית את משה כיון שיכל שלא לקבל את תפילתם ושוב אין שום כח בתפילה, ומוכח בזה דתפילה היא מציאות בבריאה וכמו שאדם יכול לשבור תיבה במקלות ואבנים, כן התפילה בכוחה לשבור גזירות רעות, והקב"ה כביכול מוכרח לקבל התפילה, וכדי שהתפילה לא תתקבל צריך את גבורות ה' וידו החזקה. [ובבאר בשה כתב דהיד החזקה היה שלא יתנו לבם להתפלל].

מקום התפילה הוא מקום הנס

ג. עוד יסוד נפלא מצינו בכח התפילה, שמקום התפילה הוא מקום הנס גופא, ויסוד זה נתבאר בדברי החזקוני בפרשת וישלח עה"פ (בראשית לה, כב-כד), ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' בני רחל יוסף ובנימין וגו', אלה בני יעקב אשר יולד לו בפרדן ארם, דהקשו הראשונים שהרי בנימין לא נולד בפרדן ארם אלא בארץ כנען. ובאבן עזרא תירץ, דמ"מ אחד עשר מילדיו נולדו לו בפרדן ארם, והכתוב כתב על דרך הרוב, ומצינו כיו"ב במקרא, וכ"כ הרמב"ן (שם לו, יב), אולם החזקוני כתב תירוץ נוסף והוא דבר נפלא עד מאד וז"ל, והרי בנימין לא נולד בפרדן ארם אלא הכי קאמר אשר יולד לו על פי התפילה שנתפללה רחל בפרדן ארם שאמרה (לעיל ל, כד) יוסף ה' לי בן אחר מתוך כך מעלה עליו הכתוב כאלו נולד בפרדן ארם עכ"ל. והוא חידוש ויסוד נפלא דמקום התפילה נחשב כמקום הלידה. ולמדנו מזה כמה גדול כוחה של תפילה.

ונראה דיש להביא מקור נפלא לדבריו מגמרא מפורשת, דהנה בברכות ריש פרק הרואה (נד, א) תנן, הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ושם בגמרא, ת"ר הרואה מעברות הים וכו' ואבן שישיב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק [דכתיב וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (גמ' שם, ע"ב)] צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום עיי"ש. וקשה שהרי יהושע נלחם עם עמלק מחוץ לענני הכבוד כמבואר ברש"י עה"פ צא הלחם בעמלק (שמות יז, ט), ומשה רבינו ישב על ראש הגבעה, וא"כ איך יכול לברך במקום זה את מטבע ברכת הרואה "ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה", הרי נס נצחון המלחמה לא היה כלל במקום הזה.

אלא מוכח כהחזקוני דכיון שהיו ידיו של משה אמונה כמבואר שם (פסוק יב), ותרגם אונקלוס: והואה ידוהי פריסן בצלו, וכן פרש"י שם, ויהי ידיו אמונה - ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה, חשיב מקום התפילה

כמקום הנס, ולכן מברכים שם שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. שו"ר במהרש"א בברכות (שם ר"ה אבן שייב עליו משה) שכתב כן להדיא וז"ל, לפי מה שמבואר שבמקום הנס מברכין ה"נ מקום הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בנצחון המלחמה שע"ז הרים משה ידו וגבר ישראל עכ"ל, והן הן הדברים

והנה בפסוק (שם, טו) כתוב "ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי" ובתרגום יב"ע: ובנא משה מדבחה וקרא שמיה מימרא דה' דין ניסא דילי דניסא דעבר אתרא בגיני הוא וכבר עמדו בזה מה ראה משה להכריז שהנס נעשה בגללו. וי"ל ע"פ מ"ש הרמב"ן (שם פסוק ט) דהטעם ששלח משה את יהושע לצאת להלחם בעמלק ולא יצא בעצמו, הוא בעבור שיתפלל משה בנשיאות כפים על ראש הגבעה וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפילה ויוסיפו אומץ וגבורה ע"ש, הרי שגם משה נלחם בעמלק וחלקו במלחמה היה בתפילתו, ולכן קרא משה רבינו ע"ה את שם המזבח "ה' נסי" כלומר הנס בא בגיני להורות וללמד שעיקר הנצחון נקרא על שם מי שהתפלל.

נמצינו למדים שמקום הנס אינו במקום המלחמה אלא במקום התפילה, ומזה נלמד שאם מתרחש אירוע של נס בכל מקום שהוא בצפון או בדרום, הרי מקום הנס הוא כאן בישיבה ושאר בתי מדרשות שבהם מתפללים.

בפרשת בשלח. ושמעתי ממרן הגר"י לוינשטיין זי"ע שזה הוא הטעם שבזמנינו אין התפילה פועלת כדורות הקודמים, דכיון שבני אדם מזלזלין בענין התפילה בה שוב אין זוכים לתועלתה, ואינה פועלת את פעולתה, ולכן שומה עלינו לבאר ערכה וחשיבותה של התפילה כדי שלא נבא לזלזל בה חלילה, ומתוך כך נאבד את סגולתה. [ומר"ר הגר"נ זצ"ל היה אומר שמה שבחורים מתפללים בשטיבלאך